

Ulusal Kalkınma Sorunsalı Açısından Türkiye’de Kamu Yönetiminin Rolü ve Önemi

Uğur SADIÖĞLU
ugursadi@hacettepe.edu.tr

Mustafa Kemal ÖKTEM
kemalok@hacettepe.edu.tr

The Role and Importance of Public Administration in Turkey in Terms of the National Development Problematique

Abstract

Globalization has led into a debate on the new roles of government including on economics, as well as public administration in general. Today’s trend of decentralization for public administration (in the sense of both service delivery and territorial facilities) is considered as being a pioneering power of national development and causes governments to constitute policies and required legislation in this direction. Anyone may come to ask these questions: Whether the lack of management for development policies and processes is a reason for main social, economical, political and cultural problems confronted by Turkey which has eagerly run for increasing its development since the last few centuries? Is it possible to find out effective solutions to these problems and to make a better development planning through focusing on the analysis of self-owned problems and sources? This study aims at discussing problematic issues of development administration in the context of new roles, tools, policies, and values of the current public administration, and to search for overcoming Turkey’s problems of development administration.

Keywords : Development Administration, Public Administration, National Development, New Management Approaches, Turkey.

JEL Classification Codes : P11, O20, H10, H70.

Özet

Küreselleşme süreci artan bir şekilde devletin ekonomi üzerindeki rolünü, devletin yeni rollerini ve genel olarak kamu yönetimi olgusunu tartışmaya açmıştır. Günümüzde öne çıkan yerelleşme eğilimi (hizmet ve yer yönünden), ulusal kalkınmanın önemli sağlayıcısı olarak düşünülmekte ve ülke yönetimleri bu konuda siyasalar oluşturmakta ve yasal düzenlemeler yapmaktadırlar. Türkiye gibi son birkaç yüzyılda (ve belki de bu yüzden biraz sabırsızca) ve Cumhuriyet tarihi boyunca bu amaçla hareket etmek isteyen bir ülkenin halen büyük toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlarla karşı karşıya olmasının sebebi acaba kalkınmanın iyi yönetilememesi midir? Ülkelerin kalkınmasında kendi öz sorunlarından hareketle kendi bakış açıları ile kendi kaynakları üzerine kurulu bir kalkınma planlaması ve yönetimi daha etkin olabilir mi? Bu çalışmada, kalkınma yönetimine ilişkin soru(n) alanları kamu yönetimine yüklenen yeni roller, araçlar, siyasalar ve değerler açısından tartışılacak ve Türkiye’nin kalkınma yönetimi sorunsalı için bazı çözüm yolları aranacaktır.

Anahtar Sözcükler : Kalkınma Yönetimi, Kamu Yönetimi, Ulusal Kalkınma, Yeni Yönetim Yaklaşımları, Türkiye.

Acknowledgement

This article is a reviewed and improved version of the different titled paper-“*The National Development Cycle: Turkey’s Development Administration Problematique*”- presented by the same authors on the subject of “National Development and Local Governments” at “*4th Local Governments Symposium*” which was held by TODAİE, 19-20 October 2009.

Beyan

Bu çalışma 19–20 Ekim 2009 tarihleri arasında TODAİE tarafından düzenlenen “Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler” konulu *4. Yerel Yönetimler Sempozyumu*’nda aynı yazarlar tarafından sunulan “*Ulusal Kalkınmanın Döngüsü: Türkiye’nin Kalkınma Yönetimi Sorunsalı*” başlıklı tebliğin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

1. Giriş

Toplumların doğması, gelişmesi ve yok olması İbn Haldun’un *Mukaddime* adlı eserinde ayrıntıları ile aktardığı üzere toplum bilimlerinin bir kanunu halini almıştır. Tarihsel süreçte medeniyetlerin oluşması, ortaya çıkardıkları yönetim biçimleri, sahip oldukları ekonomik ilişkiler, kültürel yaşam, siyasal çerçeve dönemsel olarak teknik gelişmelerden önemli bir şekilde etkilenecek kalıplar değiştirmektedir. İşte İbn Haldun’un eserinden yola çıkılarak özetlenen “toplumların doğması, gelişmesi ve yok olması” sürecinde gelişme aşamasında toplumlar arasında sahip oldukları yönetsel mekanizmalar aracılığıyla bir yarışma ve rekabet olmaktadır. Bahsedilen ilişkinin ve/veya çatışmanın temelinde toplumların farklı teknik üstünlükleri kullanmalarından kaynaklanan bir *eşitsizlik* durumunun varlığı yatmaktadır. Toplumlar ve onların siyasal varlığı olan ülkeler arasındaki bu mücadeleler tarihinde *toprak* kazanmak ve *vergi* almak, koloni kurmak ve *kaynaklarını* sömürmek, *pazarlara* nüfuz etmek ve satış yapmak, finansal marketlere girmek ve finansal kazançlar elde etmek, vb. farklı görüntülerle karşımıza çıkan bir mücadele devam etmektedir. Mücadelenin temelinde ülkeler arasındaki sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel eşitsizlikleri kapatma amacı temeldir. Bu noktada, “gelişme”nin ulus devlet döneminde ülkeler arasındaki ilişkilerde amaç haline gelmiş tanımının “*kalkınma*” olarak karşımıza çıktığı görülmektedir (Şan, 2005:14).

Kalkınma sorununda tarafların oluşması, ülkelerin-toplumların tarihin hiçbir döneminde bu kadar dengesiz olmayan bir eşitsizlikle, en belirgin biçimde Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi’nin ilk kez İngiltere’de ortaya çıkması bir anlamda ulus devletleri kalkınma sorunsalının temel aktörü haline getirmiştir. Çünkü, İngiltere ve ABD sahip olduğu teknik-üretim gücüyle önemli bir üstünlüğü minimal devlet eliyle sağlasa da, Fransa, Almanya, Japonya gibi ülkeler Sanayi Devrimi sürecinde açılan arayışı ulus devlet mekanizmasının yardımı ile kapatmaya çalışmıştır. Bugünün gelişmiş ülkeleri olarak kabul edilen bu ülkelerde bahsedilen siyasi, ekonomik, hukuki, kültürel, vb. yapılar ve tanımlar farklı gelişme çizgileri izlemiş ve çeşitli sınıf mücadeleleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Hatta piyasanın çeşitli sorunlarla tıkandığı noktalarda ulus devletin düzenleyici bir aktör olarak (savaşta, koloni sağlamada, ticareti kolaylaştırmada, piyasa kurallarını işler kılmada, düzenlemede vb.) kullanıldığı bu tarihte hep görülmüştür (Bkz. Moore, 2003; Pierson, 2000: 170-171, 185). Kalkınma sürecinde devletin bir aktör olarak rol alması ülkemiz örneğinde, henüz “kalkınma yönetimi-iktisadi”nın popüler olmadığı II. Dünya Savaşı öncesinde, Cumhuriyet’in kurulmasından sonra özellikle 1930’lı yıllardaki Sanayi Planlaması girişimlerinde görülebilir (Keyder, 2003: 147-150). Devletin kalkınmadaki rolü Rusya örneğinde Sovyetler Dönemi’nde de görülebilir. Bu örnekler, devletin ülkeler arasında teknik-üretim üstünlüğünü geç yakalamaktan kaynaklanan eşitsizliği gidermede önemli bir aktör olduğunu göstermektedir. Günümüzde ülkelerin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapılarına göre *gelişmiş*, *gelişmekte olan* ve *az gelişmiş* olarak sınıflandırılması devam etmektedir. Yapılan sınıflandırma gelişmişlik-

az gelişmişlik kutupları¹ arasında tanımlanmaktadır. Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasında veya küreselleşmenin yeni tanımlarıyla belirtilirse “yükselen piyasalar” (emerging markets) (Yeldan, 2002: 20) sınıfında değerlendirilmektedir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren “çağdaş medeniyetler düzeyine ulaşmak” hedefi doğrultusunda bir mücadelesi vardır. Ancak, kalkınma yarışına başlangıç noktaları açısından değerlendirildiğinde, bazı ülkelerin kalkınma hedefini yakalamaları ve sürdürmek için yarışa devam etmelerine rağmen, Türkiye’nin hala bir yönetim sorunsalı olarak karşımızda durduğu gerçektir. Tabii ki unutulmaması gerekir ki Türkiye’de gelişmenin itici gücü olan dinamikler doğal seyrinde gelişmemiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan mirasta milli yatırımcı-sermayedar sınıfın neredeyse hiç olmaması, nitelikli işgücünün savaşlarda ağır kayıp vermesi ve mübadelede ülkeyi terk etmesi dolayısıyla yetersiz olması, küçük üreticilere dayalı bir tarım ekonomisinin süregelmesi, devletin ve piyasanın kurumlarının-kurallarının-değerlerinin yerleşmemiş olması gibi birçok olumsuz yönlerin bulunması (bkz. Keyder, 2003) Cumhuriyet yönetiminin ister istemez aktif-müdahaleci rol benimsemesini getirmiştir. Zaten kalkınmanın gerçekleşmesi için piyasa dinamikleri yanında “iyi düzenleyici” bir modern devletin kurumsal gelişiminin kalkınma politikalarının dönüm noktalarıyla çakıştığı gözükmemektedir (Sezen, 2003: 1–17). Kalkınma politikaları sadece Türkiye’nin içindeki kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum, vb. etkenler tarafından belirlenmemiştir. Dış çevre, yani uluslararası ekonomik-siyasal ilişkiler, günümüzdeki küreselleşme ve Avrupalılaşıma çıparları da önemli birer politika belirleyicileridirler. Bu nedenle, iç ve dış çevrenin etkileşimi çerçevesinde sırasıyla 1923 – 1929, 1930 – 1945, 1950 – 1980 ve 1980 sonrası dönemlerde devletin kalkınma politikalarını belirleyen etmenler kamu yönetiminin kurumsal çerçevesini, kamu yönetimine yüklenen anlamı, kamu yönetiminin işlevlerini ve diğer iç ve dış aktörlerle ilişkilerini derinden etkilemiştir. Bahsedilen ilişkiler temelinde bu çalışmada kalkınma politikaları, yaklaşımları ve yönetimi kamu yönetimi² örgütü üzerindeki çok yönlü etkileri ile ele alınarak Türkiye özelinde tartışılmıştır.

---

¹ Günümüzde uluslararası kuruluşlar ve devletlerce benimsenen gelişmişlik sıralaması G7, G8 ve G20 olarak adlandırılmaktadır. G7: “Sanayileşmiş zengin ülkelerin oluşturduğu grup; ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada olarak kabul edilmektedir. 1975’ten beri bu ülkeler yıllık ekonomi zirveleri düzenlemektedirler. Son zamanlarda Rusya’nın da katılımıyla G8 olarak anılmaktadırlar” (<http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/G7/G8>).

G20 ise “ABD, AB, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Güney Kore, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Türkiye’nin oluşturduğu gruptur. Dünyadaki ekonomik krizleri önlemek amacıyla çalışır. Bünyesinde G7 ülkeleri de bulunur. Böyle bir birliğin oluşturulması teklifi, Uzakoğlu, Rusya ve Brezilya’da finans piyasalarının çökme ihtimaline karşılık, 1998 yılının Ekim ayında dönemin ABD Başkanı Bill Clinton’dan gelmiş, IMF’nin 25 Eylül 1999 tarihindeki toplantısında da resmen açıklanmıştır”

(<http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/G20>).

² Kamu yönetimi bir örgüt olarak devletin yürütme organı altındaki tüm teşkilatı kapsayacak bir tanımlamadır. Ancak siyasa belirleme aşamasında birincil aktörler olan yasama, yürütme ve yargı organlarından sonra

Nihai tahlilde Türkiye’nin “Bilgi Toplumu” hedefi çerçevesinde, gelişmiş ülkeler ile arasındaki makasın daha fazla açılmasını engellemesi ve gelişmiş ülkeler grubunda yer alması için kalkınma yönetimi sorunsalının irdelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, bahsedilen gerekliliklerden hareketle Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınma mücadelesi sürecinde benimsediği iktisadi-politik kalkınma yaklaşımların kurumsal yansımaları kalkınma yönetimi konusundaki gelişmeler ile ilişkili olarak kısaca anlatılmıştır. İzleyen bölümlerde, güncel kalkınma girişimlerinin sağlıklı değerlendirilebilmesi için Türkiye’nin görünümü sayısal veriler ile aktarılmıştır. Son olarak, Türkiye’nin güncel kalkınma girişimleri kurumsal ve yönetsel düzeyde yansımaları ile anlatılarak kalkınma sürecinde Türkiye’nin zayıf ve güçlü yönleri ile karşılaşacağı fırsatlar ve tehditler kamu yönetiminin rolü ve önemi eksenlerinde tartışılmıştır.

2. Kavramsal ve Teorik Çerçeve: Kalkınma Kavramının, Kalkınma Yaklaşımlarının ve Kalkınma Yönetiminin Evrimi

Kalkınma kavramı, gelişmiş ülkelerin yakalayıp sürdürmek istedikleri sosyo-ekonomik refah düzeyini ifade ederken azgelişmiş ülkelerin ulaşmak istedikleri ortak bir amacı yansıtır. Bu geniş kapsamından dolayı, kalkınma kavramı değişik biçimlerde tanımlanabilir. *Ekonomi Ansiklopedisi*’ne göre kalkınma; “bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artmasıdır” (Akt., Gülçubuk, 2006: 60).

Bugün yazında kullanıldığı anlamıyla “kalkınma” kavramının ve kalkınma yönetiminin yaygın kullanımı İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme rastlamaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası döneme vurgu yapılmasının nedeni bu dönemin kalkınma kavramının ekonomi yazınına girmesiyle birlikte, *azgelişmiş ülkelere yol gösterecek* olan iktisat biliminin bir alt dalı olan “kalkınma iktisadi”nin doğduğu yıllar olmasıdır (bkz. Farazmand, 1998: 1648–1649). Bu dönemin uluslararası siyasal ve ekonomik koşulları dönemin ekonomi-politik tercihlerini de etkilemiştir. Söz konusu döneme bakıldığında, dünya iki kutuplu bir sisteme oturmuştur. Bir tarafta demokratik değerleri ve “serbest piyasa ekonomisi”ni savunan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Batı Avrupa ülkeleri; diğer tarafta ise sosyalist değerleri ve “planlı-müdahaleci ekonomi” modelini savunan Sovyetler Birliği bulunmaktadır. Her iki kutup Soğuk Savaş’ın nüfuz mücadelesi döneminde azgelişmiş ülkelere ekonomi-politik sistemlerini ihraç etmeye çalışmışlardır. ABD’nin sağladığı üstünlüğün getirdiği iyimserlik, var olan rekabet ortamı Türkiye gibi ABD nüfuzuna girmiş ülkelerde ulusal iktisadi kalkınmayı ve modernleşmeyi temel hedef haline getirmişti (Keyder, 2004: 9, 29). İzlenen kalkınma yaklaşımı ile Avrupa için

---

ikincil olarak önemli aktör kamu yönetimidir (Ergun, 2004: 305). Bu çalışmada “kamu yönetimi” siyasa belirleme ve uygulama konularındaki önemi nedeniyle geniş bir tanımlamayla sunulmaktadır.

hazırlanan Kalkınma Programı içerisine Türkiye alınarak, Türkiye'nin ABD'ye askeri, iktisadi ve siyasi bağımlılığı sağlanmak istenmiştir (Keyder, 2003: 165–167). 1980'lerin sonlarına doğru ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin ekonomi-politik yaklaşımlarının üstün geldiği açıkça belirmiştir. Kısacası, II. Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin ortalarına kadar olan dönemde her iki bloğun önerdiği *politikaların karışımı* az gelişmiş ülkelere uygulanmıştır. Ama az gelişmiş ülkelerin bu dönemdeki temel hedefleri 1945 öncesi döneme göre hiç değişmemiştir: “*ilerleme*”, “*modernleşme*”, “*Batılılaşma*” olan hedefler kümesi “*kalkınma*” olarak adlandırılmıştır (Heper ve Berkman, 1980: 27-29; Keyder, 2004: 9). Gerçekten de 1945 – 1975 tarihleri arasında izlenen ulusal kalkınmacılık ile birleşen “*ithal ikameci sanayileşme*” Türkiye'nin yerli sanayisinin gelişmesini, ekonominin sürekli büyümesini, yatırımcı sınıfının politika belirlemeye etkisinin artmasını, tarımının modernleşmesini, vb. olumlu gelişmeleri sağlamıştır. Ancak, özellikle 1970'li yılların ortasında hissedilen ve 1980'li yıllarda etkili olan yeni liberal dalga karşısında, ekonominin dış dinamiklere aşırı bağımlı olmasının verdiği zayıflıkla, bocalama dönemine girmiştir. Siyasal istikrarsızlıkların da bu döneme eklenmesiyle Türkiye çok zaman kaybetmiştir.

Özellikle Batılı gelişmiş ülkelere geliştirilen “*Kalkınma Yönetimi*”, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kalkınma yaklaşımını biçimlendirmiştir. Farazmand'a göre (1998: 1650–1651) kalkınma yönetiminin temel hareket noktaları şunlardır:

“1. Gelişme ihtiyaçları genellikle *ekonomik* ihtiyaçlardır. 2. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında ihtiyaçlar açısından farklılıklar vardır. 3. *İdareyi geliştirmek* mümkündür. 4. Gelişme know-how'ını *transfer* etmek mümkündür. 5. Az gelişmiş ülkelerin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları *değiştirilebilir*. 6. Sanayileşmiş Batı'nın gelişmiş ülkeleri geliştirmekte olan ülkelerin gelişme amaçları için *modeldir*”³.

Bahsedilen temel düşüncelere dayalı kalkınma reçeteleri ve bu reçeteleri uygulayacak yönetim modelleri USAID (Birleşik Devletler Uluslararası Gelişme Ajansı), UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), World Bank (Dünya Bankası) vb. kuruluşların destekleriyle gelişmekte olan ülkelerde uygulamaya sokulmaya çalışılmıştır (Farazmand, 1998: 1655).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde hâkim ekonomi-politik yaklaşım *Keynesyen* ekonomik yaklaşım olmuştur. Uygulama açısından bakıldığında devletlerin ekonomik hayatta oynadığı hâkim rol 1929 Büyük Buhranı ertesinde başlamış; II. Dünya Savaşı ile artmış ve 1970'lerin ortalarına kadar sürmüştür. 1945 – 1975 tarihleri arasında siyaset-piyasa ikileminde siyaset öne çıkan belirleyici olmuştur (Keyder, 2004: 50). 1970'lerdeki

---

³ Benzer düşünceleri Khaton farklı bir çalışmada paylaşmaktadır (bkz. 1998: 1778).

Petrol Krizlerinin tetiklediği uluslararası ekonomik kriz ile birlikte Keynesyen ekonomi-politik tercihler önce gelişmiş ülkeler ve uluslararası finans kuruluşlarınca sorgulanmaya başlanmış; devletin ekonomik hayata müdahalesinin *minimumuma* indirilmesi ve ekonomik gelişmenin “serbest piyasa” tarafından gerçekleştirilmesi yönünde Neo-Klasik ekonomi-politik tercih yeniden gündeme getirilmiştir. Yani piyasanın mantığı hâkim olarak, teknolojik gelişmelerin sağladığı ortamda sermayenin hareket edebilirliğinin kolaylaşması ile yatırımların altyapı ve işgücü açısından daha fazla karlılık ettiği ülkelere yönelmesi şirketlerin ve yatırımların “çok uluslu” olmasını getirmiştir. “Artık refah devletçiliği veya ulusal kalkınmacı devletçilik yerine sermayenin kendi has liberalizmi ön plana çıkarıldı.” (Keyder, 2004: 51). Bu ekonomi-politik tercih 1980’lerden itibaren az gelişmiş ülkelere de transfer edilmiştir. Ekonomi-politik alandaki değişim kalkınma yönetimini etkileyen ve dönüştüren birçok etkeni ortaya çıkarmıştır:

“Kamu yönetiminin hakim piyasa ekonomisi çerçevesinde küçültülmesi; çeşitliliğe odaklanılarak toplulukların kültürel değerlerine daha fazla vurgu yapılması; demokratikleşme çerçevesinde daha fazla insan hakları taleplerinin ortaya çıkması; siyaset ve kamu yönetiminde daha fazla eğitilmiş insanın ve daha fazla kadının görülmesinin değişim talepleri; küreselleşmenin getirdiği çeşitliliğin yönetime katılması; BM ile birlikte bir çok *uluslararası* kuruluşun danışmanlık rollerini üstlenmesi; yerelleşmenin genişlemesi; yönetsel sistemlerde, değerlerde ve işlevlerde küreselleşmenin getirdiği *Amerikanlaşmanın* görülmesi; özel sektör ve kamu sektör örgütsel yapılarının ve yönetsel işlevlerin yeniden yapılanması; küresel *sağlık, çevre, nüfus, enerji, eğitim* vb. sorun alanlarına artan ilginin ortaya çıkması; kamu çalışanlarının ve bürokrasisinin profesyonelleşmesi ve kalkınma amaçlarında *sivil toplum kuruluşları* ile özel sektör kuruluşlarının *yönetsel kapasitesinden* faydalanma yönünde taleplerin oluşması ve destek görmesi; Batı tarzı piyasa sisteminin yaygınlaşması; kamu yönetiminin *müşteri* odaklı olması yönünde baskıların oluşması; bilgisayar kullanımının iletişimde, veri işlemede, yönetsel gelişimde kullanımındaki artış ve oluşturduğu fırsatlar; 2000’li yıllarla birlikte artan ağlar, *hesap verebilirlik* ve sorumluluk, etkinlik ve etkililik yönünde kamu yönetimlerinden artan talepler; sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının beraberinde getirdiği küresel denge, *çevresel sürdürülebilirlik*, vb. yaklaşımların kaygılarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kabul edilmesi” (Farazmand, 1998:1656-1660).

Yukarıda bahsedilen dönüşüm çerçevesinde ortaya çıkan etkenlerin belirleyiciliği altında yaklaşık çeyrek yüzyıldır Neo-Klasik kalkınma yaklaşımının belirleyiciliği altındaki kalkınma yönetimi uygulamasına rağmen; az gelişmiş ülkelerin yoksulluk, yolsuzluk, işsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlik gibi yapısal sorunları devam etmektedir. Küreselleşme ve serbestleşmenin getirdiği yeni imkân ve ivmeye rağmen, bu

ülkeler giderek küreselleşen ekonomik krizler ve çevre sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır ve yönetim kapasitesi eksikliği yaşamaktadırlar. Bu noktada, liberal, piyasa odaklı ve serbest ticaret üzerine kurulu ekonomi-politik kalkınma yaklaşımını eleştiren ancak tümüyle onun yerini alma başarısını da gösteremeyen farklı (devlete daha etkili ve karmaşık roller biçen) ekonomi-politik yaklaşımların (örn. “Endojen Kalkınma” ve “Sürdürülebilir Kalkınma”⁴, “Yeni Büyüme Kuramı”) geliştirildiği bir gerçektir. Ancak, ifade edilmelidir ki, kalkınma anlayışı, 1990’lı yıllarda hızlanarak ekonomik büyüme merkezli çevresini aşmış; insan-merkezli, çevre-merkezli ve insan-doğa veya insan-çevre ilişkilerini ya da dengesini bozmayan dengeli ve uyumlu bir kalkınma hedefine odaklanmaya başlamıştır. Kısacası, “gelecek nesillerin kaynaklarını tehlikeye atmadan bugünün gereksinimlerinin karşılanması” düşüncesi etrafında sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde küresel ve bölgesel toplantılar yapılmış, ilkeler belirlenmiş, politikalar oluşturulmuş ve uygulamayı izlemek üzere göstergeler geliştirilmiştir (Tatlidil ve Ünal, 2010: 46–51).

Kalkınma yaklaşımlarındaki değişime paralel olarak kalkınma kavramının içeriği de değişmiştir. Daha doğrusu II. Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişmiş ülkelere (ABD merkezli) önerilen ve az gelişmiş ülkelere uygulanan kalkınma (sanayileşmeye dayalı ekonomik büyüme) politikaları önemli milli gelir artışları sağlamıştır. Ancak hızlı ekonomik büyümeye rağmen az gelişmiş ülkelerde *gelir dağılımındaki dengesizlikler*, işsizlik, yoksulluk, çevre sorunları, vb. sorunlar giderilememiş hatta kronikleşmiştir. Bu durum kalkınma yaklaşımlarının sorgulanmasını ve beraberinde kalkınma kavramının taşıdığı anlamın genişleyerek insan merkezli ve çevre odaklı bir yapıya oturmasını sağlamıştır. Ekonomik büyümenin kalkınma anlamına gelmediği, bu kavramın sosyal ve siyasal unsurlarla daha zengin bir içeriğe sahip olduğu ifade edilmeye başlanmıştır (Güler-Parlak, 2005: 39). 1990’lı yılların başından itibaren gerek ulusal gerekse de uluslararası çalışmalarda (örn. BM İnsani Gelişme Raporları) *kalkınmanın insani boyutu* üzerine vurgu artmıştır⁵.

Kalkınma yaklaşımının değişimi, yaklaşımın kalkınma tanımının içeriğini değiştirmesi beraberinde kalkınma yönetiminde de değişim getirmiştir. Khaton’a göre (1998: 1777):

---

⁴ *Sürdürülebilir Kalkınma kavramı, Brundtland Komisyonu olarak da bilinen Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu’nun 1987 yılında yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” (Our Common Future) adlı raporla geniş bir şekilde tanımlanmıştır (Khaton, 1998: 1781).*

⁵ *Ekonomik krizle birlikte, “sosyal adalet ve kalkınma” kavramı güncelliğini korumaktadır. “Kalkınma hakkı” ile küresel iletişimde uluslararası büyük örgütler ve firmalar dışında, sivil toplum kuruluşlarının da rolü anımsatılmaktadır. Bkz.: Anne Leewis, “Book Review”: (B. Morvaridi, *Social Justice and Development*, Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2008), *Development in Practice*, Volume 19, Number 7, September 2009: 938-939.*

“Sürdürülebilir Kalkınmanın Yönetimi paradigması geleneksel kalkınma yönetimi paradigmasından vurgu, ölçek, siyasetle ilişkisi, endojenik kültüre bakışı, amaçları, işleyiş biçimi, karar verme sistemi, dış desteklerden yararlanma düzeyi ve başarımlar hesap verebilirliği açısından farklılaşmaktadır”.

Kalkınma yönetimindeki farklılaşmaları görebilmek için kalkınma yaklaşımındaki değişimlere bakmak yararlı olacaktır: Öncelikle, Sürdürülebilir Kalkınma (SK) yaklaşımında aktif, devam eden açıkça tanımlanmış bir amaç vardır. SK özetle tanımlandığında *kaynaklara duyarlı* bir kalkınmayı öngörür. Brundtland Komisyonu’nun ifadesiyle “kalkınma bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini tüketmeden karşılayabilmektir” (Akt. Khator, 1998: 1782). SK ile kalkınmanın içeriği çeşitlenmiştir ve bir anlamda karmaşıklaşmıştır. Bu nedenle bezen ulaşılmaması gerçek anlamda güç amaçlara zemin hazırlamıştır (Khator, 1998: 1784). Thijs De La Court’a göre (Akt. Khator, 1998: 1785–1786):

“Kalkınma sadece ekonomik büyüme çerçevesinde düşünülmemelidir. Sürdürülebilir Kalkınma’nın ekonomiden başka altı temel ilkesi vardır: 1. Kalkınmanın kültürel ve sosyal entegrasyonu ilkesi; 2. Ekolojiklik ilkesi; 3. Dayanışma ilkesi; 4. Serbestlik ilkesi; 5. Şiddetsizlik İlkesi; 6. Hata-Dostu Olma İlkesi”.

Kısaca SK gelecek nesillere ve onların ihtiyaçlarına, onların farklılıklarına, haklarına ve özgürlüklerine duyarlıdır. SK yaklaşımının kamu yönetimiyle ilişkisini açıklarken Khator (1998: 1786) iki farklı açıdan konuya yaklaşmaktadır: “Sürdürülebilir Kalkınmanın Yönetimi” ve “İdarenin Gelişiminin Sürdürülmesi”.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Yönetimi (SKY) açısından yeni yaklaşım geleneksel Kalkınma Yönetimi’ne (KY) göre temel farklılıklar taşır: Öncelikle, KY ekonomik gelişmeye vurgu yaparken, SKY *tümünden kalkınmaya* vurgu yapmaktadır. İkinci olarak, KY sadece gelişmekte olan ülkelere yönelirken, SKY hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelere yöneliktir. Üçüncü olarak, KY siyaseti kalkınma için zarar verici görürken, SKY siyaseti önemli bir kaynak olarak görmektedir. Dördüncü olarak, KY sunduğu çözüm önerilerinde endojenik kültüre duyarlılık göstermezken, SKY kültürel farklılıklara duyarlıdır. Beşinci olarak, KY yönetsel stratejileri ve uzmanlığı transfer etmeyi görev edinmişken, SKY yönetsel stratejilerin ve uzmanlığın *geliştirilmesini* görev edinmiştir. Altıncı olarak, KY uygulamada düşüncelerin ve stratejilerin tek yönlü iletimini (gelişmişten gelişmekte olana) benimserken, SKY uygulamada yönetsel bilginin ve tecrübenin iki yönlü ve hatta *çok yönlü* iletme dayandığını benimsemektedir (ağlar). Yedinci olarak, KY karar verme sürecinde merkezi bir sisteme dayanırken, SKY öncelikleri belirlemede ve programları oluşturmada *daha az merkezi* bir sisteme

dayanmaktadır (yerelleşme ve yönetişim). Sekizinci olarak, dış yardımlar ve dış yardım kuruluşları konusunda benzer düşüncelere sahip olsalar da dış yardımın önemi konusunda farklı amaçlara sahiptirler. KY açısından dış yardım geliştirmekte olan ülkelerin büyümesi için önemlidir; fakat SKY açısından dış yardım, gelişmiş ülkeleri de içerecek şekilde, her ülkenin büyümesi için önemlidir (küresel sorumluluk paylaşımı). Son olarak, KY ile SKY arasındaki fark başarımlar hesap verebilirliği ile ilgilidir. KY içerisinde hesap verebilirlik tam anlamıyla kurulmamıştı, başarısızlıklar daha çok yerel nedenlere ve siyasi koşullara bağlanmaktaydı. SKY ise her zaman hesap verebilirliği içerisinde barındırır ve yöneticiler hem yerel topluluğa karşı hem de uluslararası topluma karşı *sorumludur* (Khaton, 1998: 1786–1795).

İkinci olarak kısaca “İdarenin Gelişiminin Sürdürülmesi” konusuna değinmekte fayda vardır. Özellikle küreselleşme sürecinde kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasının göz ardı edilmediği bir ortamda bir birini tamamlayan bu iki unsur birlikte düşünülmelidir. SKY'nin ikinci yönü idarenin geliştirilmesinin sürdürülmesidir. Bu anlayışla, kamu yönetiminin geçerliliğini sağlamak için sürekli gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Kamu yönetimi *durağan bir alan değildir* ve ona yönelik talepler değişmektedir ve değişmeye devam edecektir. Özellikle kamu bürokrasilerinin içinde faaliyet gösterdiği çevre son 30 yıldır önemli değişimler geçirmektedir. Teknolojik ilerlemeler, ekonomik küreselleşmenin yaşanması ve piyasa ekonomisinin hâkimiyeti, uluslararası çevrenin sivilleşmesi, *uluslarüstü* karar verme mekanizmalarının belirleyiciliğinin artması, kamu yönetimlerinin rollerinin ve görevlerinin yeniden yapılanması, vb. değişkenler kamu yönetimlerinin örgüt yapılarının, personel sistemlerinin, işlevlerinin, işleyişlerinin ve kalkınmadaki rolünün yeniden biçimlendirilmesini ve sürekli gözden geçirilmesini gerektirmiştir (Khaton, 1998:1795–1796).

Kalkınma iktisadının, kalkınma yönetiminin ve kalkınma yaklaşımlarının önem kazandığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemden günümüze değin kalkınmanın içeriği, kalkınma yaklaşımları ve kalkınma yönetimine yüklenen anlam önemli değişimler geçirmiştir. Tek yönlü bir aktarıma dayanan (gelişmişten geliştirmekte olana), konuya dışarıdan bakan (geliştirmekte olanın dışında), ekonomik büyüme öncelikli, tek aktör odaklı (devlet), planlamaya önem veren ve *ithal ikameci* sanayileşme çerçevesinde oluşmuş olan geleneksel kalkınma yaklaşımı; “küreselleşme” modunda *çok yönlü ve çok aktörlü* süreçte, yerel girişim ve tepkiler, teknolojik gelişmeler (Bilgi ve İletişim Teknolojileri - BİT), küresel çevre sorunlarının sinyaller vermesiyle, sorgulanır olmuştur⁶. Etkileşime dayalı,

---

⁶ Aslında, “kalkınma nedir?”, “kalkınma araştırmalarının amacı nedir?”, “bu araştırmalarla neyi bilebiliriz?”, “büyük resim nedir?”, “kuram ve uygulama nasıl bağlantılıdır?”, “kalkınmanın etkililiği nasıl ölçülür?”, “üçüncü dünya ülkeleri artık homojen değilse, gelişen ülkelerin değişen niteliği nedir?” vb. sorular çeşitli kitapların da konusunu oluşturmaktadır. Bkz.: Hannah Sanderson, “Book Review”: (Andy Sumner and Michael Tribe, *International Development Studies: Theories and Methods in Research and Practice*, London: Sage, 2008), *Development in Practice*, Volume 19, Number 7, September 2009: 952-954.

kamu sektörü (üniversiteler kapsam dâhilindedir⁷) ile birlikte özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını sürece dahil eden, BİT’i azami ölçüde kullanan ve Ar-Ge’ye yatırım yapan “küresel köy” içerisinde sınırları aşan yeni kalkınma yaklaşımları, gelişmişinden gelişmekte olanına çoğu ülkede uygulanmaya çalışılmaktadır (OECD, 2001: 13–20). Bunun kamu yönetimine yansımaları öncelikle terminolojide gerçekleşmekte, yönetimin yerini “yönetişim” almaktadır. Yönetişim yerelden ulusala ve küresele uzanarak daha müzakereci, etkileşimli, tartışmacı, *öğrenen ve işbirliğine dayanan* bir yapıyı ön görmektedir (Martinsen, 2008: 10–14).

İşte bu noktada devletin ekonominin itici gücü olmasının son bulması, piyasa mekanizmasına ağırlık verilmesi, minimal devlet açısından kamu yönetiminin küçültülmesi ve etkinliğinin artırılmasına vurgu yapılması, KİT’lerin özelleştirilmesi, birçok kamu hizmetinin özel sektöre ihale edilmesi, işletmecilik tekniklerinin kamu yönetiminin modernleştirilmesinde rehber edilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, sivil topluma görev-yetki-sorumluluk aktarılması vb. kamu yönetimi müdahalesini azaltıcı politikaların hedeflenmesi alternatif kalkınma yönetimlerini, örgütlenme biçimlerini ve süreçlerini gündeme getirmiştir. Süreç içerisinde değişen sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkiler kamu yönetiminin üzerine oturduğu ilkeleri de dönüştürmüştür (Bkz. Böhret ve Konzendorf, 2001: 59). Kamu eylemlerinin meşruiyeti, hizmetleri sunarken aldığı kararların alınış süreci, bu kararları uygulayan aktörler ve kullanılan araçlar değişmektedir (Henry, 2007: 49–50; Martinsen, 2008: 11–14). Bu durum yeni oluşumları incelemeyi gerektirmektedir. Zira süregelen işletmecilik yaklaşımından yönetişimi (governance), ağbağları (networks), kamu-özel işbirliklerini (PPPs) bağımsız göremeyiz. Bunlar hem bir süreklilik arz etmektedir hem de birer eksikleri tamamlama araçlarıdır (Rhodes, 1999: 163–169). Son kertede ortaya çıkan PPPs’ler geniş anlamda kamu ve özel sektör aktörleri arasındaki tüm ilişkiler olarak düşünülse de, PPPs konusunda vurgu temelde birbirlerinin tersi olarak düşünülen aktörler arasında işbirliğine, diyaloga, inovasyona, hizmet sunmada ve alt yapı geliştirme projelerinde risklerin paylaşımına ve ilişkinin güvene dayanmasına yapılıdır. Diğer bir değişle PPPs, kamu hizmeti sunumunda gerçekleştirilen büyük beklentiler üzerine kurulmuştur (Greve ve Hodge, 2007: 180). PPPs’lerin kamu yönetimi için getirileri şu şekilde düşünülebilir: Yeni alt yapı yatırımları, öncesine göre, daha ucuz ve daha hızlı finanse edilebilir. Bununla birlikte, PPPs kurma, yürütme ve sürdürmede özel sektörün uzmanlığından yararlanarak, kamu sektörü aktörlerinin özel sektörün inovasyon kapasitesinden yararlanmasına izin verir. Özel sektör için bu yeni modelin faydası ise, özel sektörün göreceli olarak daha güvenli yatırım alanları olan kamu sektörüne kolayca yatırım yapması ve yeni pazarlara girmesine olanak sağlamasıdır (Greve

⁷ *Yeni kalkınma yaklaşımları içerisinde önemli rollere sahip olan üniversiteler ve yerel yönetimler arasında kurulan başarılı bir ilişkinin olumlu dışsallıkların kalkınmaya yenilikçilik, öğrenme, uygulamaya koyma, Ar-Ge, vb. açılardan katkı sağladığı genel olarak kabul görmektedir (Ayrıntılı İnceleme için Bkz. Kahraman ve Öktem, 2002: 73–108).*

ve Hodge, 2007: 181). Bununla birlikte özel sektör için riskler daha doğru biçimde tespit edilebilmektedir. Yani, ortada sadece bir ekonomik güdü yoktur, inovasyon ve bilginin paylaşılması gibi çağın gereklilikleri vardır.

Yukarıda verilen temelde, kalkınmanın içeriğine ve yönetimine yönelik ekonomi-politik yaklaşımlardan başka, egemen ekonomi-politik sistem olan Neo-Klasik yaklaşıma bir eleştiri de “*Yeni Büyüme Kuramı (YBK)*”ndan gelmektedir:

“YBK’nın uluslararası iktisadi ilişkiler... bağlamındaki çıkarsamaları incelendiğinde... bilginin birikimli özelliğinin, küresel ekonomi bağlamında, insan sermayesi zengin olan kalkınmış ülkeler için *yenilikçiliğin* üretken döngülerine ve insan sermayesi bakımından fakir olan geri kalmış ülkeler içinse, taklitçiliğin kısır döngülerine işaret ettiği görülmektedir” (Beyhan, 2007: 5–6).

Bu çerçevede, yeni kalkınma yaklaşımları çerçevesinde öne çıkartılan kamu yönetimi dışı aktör olan özel kesimin bilgiyi elde etme aşamasında başarısız olabileceği ve bu nedenlerden dolayı teknolojik değişimin dışsal bir unsur olarak görüldüğü ve devlet müdahalesine yer olmayan Neo-Klasik büyüme modelinin tersine, YBK gelişmenin sağlanabilmesi için devletin müdahalesinin her zaman olabileceği fikrini desteklemektedir (Beyhan, 2007: 5). Keyder (2004: 19–21, 52–57), farklı bir bakış açısıyla küreselleşme sürecinde, ulusal kalkınmacılığın iflas ettiği noktada ve piyasa kurallarının işler olduğu ortamda ileri teknolojinin imkan tanınmasıyla işsizliğin ortaya çıkmasının, sermayenin kolayca yer değiştirebilmesinin, daha esnek yapıli istihdam biçimlerinin talep edilmesinin, vasıflı-profesyonel insan kaynağı ihtiyacının artmasının, büyükşehirlerde nüfus yığılmasının artmasının ulus devletlerin karşı karşıya olduğu yeni sorunlar olduğunu belirtmiştir. Bir anlamda üretim her yerde yapılabilir hale gelmiştir, ancak yönetim genel ilkeleri olan “planlama, örgütleme, personel sağlama, bütçeleme, koordine etme, kontrolü sağlama, bütçeleme”nin iyi bir şekilde düzenlenebildiği ve bunları düzenleyen nitelikli insan kaynağının olduğu yerler çekim merkezleri olmaktadır. Bu durum yine kamu yönetimine önemli sorun alanlarında önemli görevlerin düştüğünü göstermektedir. Yeni görevlerin yerine getirilmesi ve yeni sorunların etkin bir şekilde çözüme kavuşturulması yukarıdaki satırlarda bahsedilen çağdaş yönetim yaklaşımları çerçevesinde oluşan örgüt yapıları ile gerçekleştirilecektir.

3. Türkiye’nin Kalkınma Yönetimi Sorunsalı ve Bugünkü Durumu

Türkiye’nin kalkınma sürecinde ne kadar mesafe aldığını, bu süreçte ne gibi yapısal sorunlar ile uğraştığını, yönetsel kapasitesinin görüntüsünü ve Türkiye ekonomisinin bugünkü yapısı ve sorunlarını anlayabilmek için tarihsel sürece bakmak gerekmektedir. Doğal olarak, Türkiye’nin iki yüzyılı aşan kalkınma girişimini bir makale

çerçevesinde ele alıp özetlemek mümkün değildir. Kalkınma amacının gerçekleştirilmesinde izlenen ekonomi-politik yaklaşımlar ve ekonomik gelişmeler ile kalkınma yönetimi arasındaki sıkı ilişki göz önüne alınarak Türkiye’nin kalkınma yönetimi sorunsalı incelenmeye çalışılmıştır.

Her ne kadar Türkiye’nin kalkınma girişiminin (Batı’nın örnek alınması anlamında) başlangıcını 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılan askeri ve yönetsel ıslahat çalışmaları oluştursa da (Yayman, 2008: 55–62), Osmanlı Cumhuriyet’e yok denecek kadar az olan bir sanayi, maddi ve beşeri sermaye, nitelikli insan gücü ve kurumsal altyapı bırakabilmiştir. Ayrıca büyük bir dış borç da Cumhuriyet yönetimi tarafından devir alınmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar farklı dönemlerde farklı derecelerde olsa da “*planlı-müdahaleci kalkınma yaklaşımı*” ile “*serbest piyasacı-dışa açık kalkınma yaklaşımı*” arasında ekonomik-politik tercihlerin değiştiği görülebilir. I. İzmir İktisat Kongresi’ni takip eden 1923–1929 yılları arasındaki “liberal iktisadi gelişme politikası”nın yerini 1929 Dünya Büyük Ekonomik Buhranı ile birlikte planlı bir sanayileşmeye dayalı “*devletçilik politikası*” (1930–1938) almıştır. Devletçilik ilkesinin kalkınma sürecinde belirleyici olması ile birlikte kamunun temel sorumluluğu ve rolü üstlendiği “*Sanayi Planlaması*” dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde kalkınmada, “Kamu İktisadi Teşebbüsleri” özellikle ulusal ekonomik alt yapısının kurulmasında temel rolleri üstlenmiştir. Türkiye’deki devletçi-müdahaleci süreç sanayileşmiş Batı’lı ülkelerdeki 1929 sonrası Keynesyen müdahaleci ekonomi-politik yaklaşımla uyusmaktadır. Kalkınma literatüründe bu dönem “Ulusal Kalkınmacılık” yaklaşımının başlangıcı kabul edilir (Keyder, 2004: 30–31). Ayrıca bu dönemde idarenin iyileştirilmesi için yabancı uzmanlara kapsamlı çalışmalar yaptırılmıştır (Yayman, 2008: 85–100). Bunu, II. Dünya Savaşı’nın “savaş ekonomisi” (1939–1945) takip etmiştir. Savaş sonrası dönemde oluşan *Yeni Dünya Düzeni*’nde iki bloklu bir yapı oluşmuştur. Türkiye bu süreçte kendisine, başını ABD’nin çektiği ve 1944 *Bretton Woods* anlaşması ile işleyiş çerçevesi oluşmuş olan kapitalist sistemde yer bulmuştur. Özellikle, Türkiye’nin kurucu üyelerinden olduğu, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası-Dünya Bankası (IBRD) bu tarihlerden itibaren Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için kalkınma sürecinde çalışmalarına başlamıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler (BM) aynı dönemde kalkınma amaçlı idareyi geliştirme çalışmalarına destek sağlamıştır (Yayman, 2008: 108). 1950–1960 yılları arasında devletçi-müdahaleci kalkınma yaklaşımından “özel sektörün öncülüğünde dışa açık bir kalkınma” yaklaşımına geçiş yapılmak istenmişse de pek de başarılı olunamamıştır (Keyder, 2003: 177–178). Tam tersine KİT’lerin sayısında artış yaşanmıştır. 1960–1980 yılları arasındaki “planlı kalkınma” döneminde *karma ekonomi modeli* ekonomiyi hâkim olmuştur. Batı bloğunda “Kalkınma İktisadı” ve “Kalkınma Yönetimi”nin zirve yaptığı bu dönemlerde, Türkiye *devlet öncülüğünde* planlı kalkınma

sürecine Devlet Planlama Teşkilatı⁸'nin ve Devlet Personel Dairesi'nin 1960 yılında kurulması ve 1961 Anayasası'nda planlı kalkınmaya yer verilmesiyle ciddi bir giriş yapmıştır. 1970'lerdeki dünya çapındaki ekonomik krizlerin de etkisiyle, *24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı* ile birlikte, devletçi-planlamacı ve ithal ikameci ekonomi-politik örgütlenmeden devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirildiği, özel sektörün kalkınmanın itici gücü olduğu, serbest piyasa koşullarının hâkim kılındığı ve ihracat öncülüğünde “dışa açık kalkınma stratejisi”nin benimsendiği yeni bir ekonomi-politik örgütlenmeye geçişin ilk adımı atılmıştır. Devletin kendisine yüklenen üretici rolünden çıkması ve müdahaleciliği bırakması, yani *asıl görevlerine dönmesi* düşüncesi (Neo-Klasik kalkınma yaklaşımı) 1980 sonrası dönemde hâkim olmuştur (bkz. Akalın, 2002; Kepenek ve Yentürk, 2005; Şahin, 2006).

Kalkınma yaklaşımlarındaki değişmeye paralel seyreden bu strateji değişikliklerinin, söz konusu tercihlerin yapıldığı dönemlerin iç ve dış koşullarında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu tercih değişiklikleri, 1929 Büyük Buhranı sonrasında olduğu gibi bazen tam zamanında yapılmış ve dünyaya örnek olmuş; bazen de 1970'lerdeki Petrol Krizleri sonrasında olduğu gibi önemli adımların atılmasında geç kalınmıştır. Bu durum, pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye'nin *kalkınma performansını* doğrudan etkilemiştir. 1980 sonrası dönemde hâkim olan kalkınma yaklaşımı kapsamlı bir şekilde kendisini devletin *yeniden yapılandırmasında* göstermiştir. *Yeni Kamu İşletmeciliği*'nin hakim paradigma olduğu bu dönemde kamu yönetimini özelleştirme, yerelleşme ve küreselleşme ayakları üzerinde biçimlendirme süreci devam etmektedir (Keleş, 2006: 493–494). Kalkınma yönetiminde daha yerel düzeyde ve özel sektörün öncülüğünde tercihlere gidilmektedir. Kalkınma yaklaşımındaki değişim kamu yönetiminin işlevlerini, rollerini ve etki alanlarını da değiştirmiştir. Bu değişim karşısında bazı yapılar ortadan kalkarken, bazı yapılar yeniden yapılanma sürecine sokulmuş ve yeni bazı yapılar ortaya çıkmıştır. Özellikle 2000'li yıllarda ortaya çıkan yasal düzenlemelere bakıldığında, bu çalışmanın teorik kısmında bahsedilen yeni yönetim ve örgüt yaklaşımları çerçevesinde “yerel yönetim, kamu-özel işbirlikleri (PPPs), bölgesel kalkınma ajansları, vb.” gelişmeler öne çıkmaktadır.

3.1. 2000'li Yıllar ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Türkiye 1980'li yıllarda bir yandan küresel değişimlere ayak uydurmaya çalışırken bir yandan da Avrupa Ekonomi Topluluğu'na üye olmak için önemli reformlarını başlatmıştır. Bu durum radikal bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Zira küresel ekonomi ortamında artık ulusal ekonomi, ulusal yatırımcı, ulusal tüketim ve ulus

---

⁸ “1961 Anayasasının getirdiği yeni düzen içerisinde... DPT öncü bir kurum niteliği kazanırken hazırlanan beş yıllık kalkınma planları ile yeni bir kalkınma hamlesi içine girilmiştir.” (Yayman, 2008: 209).

devlet belirleyiciliği önemli sınırlılıklar arz etmeye başlamıştır. Bu nedenle ekonomik ve siyasal istikrar arayışı önemli bir ihtiyaç halini almıştır. Türkiye’nin ekonomisini serbestleştirilmesi, serbest ticarete açık hale getirmesi, özelleştirme politikasını uygulamaya koyması, kamu sektörünün küçültülmesi ve etkin kılınması, finansal piyasalarını serbestleştirilmesi, yerel yönetimleri güçlendirmeye başlaması, yabancı doğrudan yatırımcıyı ülkeye çekmenin önünün açılması, ihracatı özendirilmesi, vb. liberal ekonomik politikaları 2000’li yıllara kadar sürüncemede kalmıştır. Özellikle 1990’lı yıllardaki siyasal istikrarsızlıklar sorunların ve reformların 2000’li yıllara ertelenmesine ve Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizinin yaşanmasına yol açmıştır. Dönemin Hükümeti, krizden çıkmak için IMF desteğine büyük ihtiyaç duymuştur. Krizi aşabilmek için hazırlanan “Güçlü” Ekonomiye Geçiş Programı”(GEGP) IMF’nin sıkı denetiminde uygulamaya konulmuştur⁹. GEGP’nin hedefi, ekonominin istikrara kavuşturulması, uluslararası düzeyde rekabet gücünün geliştirilmesi ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasıdır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için bir dizi yapısal-kurumsal düzenlemeler öngörülmüştür ve *taahhüt* edilmiştir. GEGP’nin içeriğine bakıldığında: *Bankacılık* sisteminin iyileştirilmesi, TCMB’nin *özerkliğinin* sağlanması, kamu bankalarının iyileştirilerek *özelleştirilmesi* gibi mali sektörle ilgili düzenlemeler (Akalin, 2002: 372; Gökbunar, 2004: 30); kamu yönetiminde *şeffaflığı arttırmak* ve kamu harcamalarını *disiplin* altına alma gibi kamu yönetiminin etkinliği ile ilgili düzenlemeler (Gökbunar, 2004: 38); ekonomik kapasitenin rekabet gücünü arttırmak için ihracata dayalı büyüme, doğrudan yabancı sermayeyi çekme, reel ekonomiyi canlandırma, vb. düzenlemeler görülmektedir (Gökbunar, 2004: 37; Şahin, 2006: 256–261).

2002 yılının Mart ayında Türkiye’de hükümet değişikliği olmuştur. Buna rağmen yeni hükümet GEGP’den sapmamıştır. Yani GEGP 2002–2007 aralığında siyasi iktidarcı titizlikle uygulanmıştır. Kalkınma ve ekonomik istikrar açısından *siyasal istikrarın önemi* genel olarak kabul edilmektedir. Nitekim 22 Temmuz 2007 yılında gerçekleşen genel seçimler sonrasında TBMM’de *tek parti* iktidarı anlamında siyasal istikrar tekrar oluşmuştur. 2007 yılı sonlarında beliren, 2008 yılı içerisinde ortaya çıkan ve bugün devam etmekte olan *küresel finansal krizin etkisi* de devam etmektedir. Burada 2009 yılı verileri tamamen belirli olmadığı için 2007 ve 2008 yıllarının verileri sunulacaktır. GEGP’nin hedeflerine ulaşma düzeyine sayısal verilerin yardımı ile

---

⁹ ABD kentsel politikasında da, güçlü bir ülke için, güçlü üretici yörelere, bunun için güçlü kentlere gerek olduğu, metropol alanların, ekonomik büyüme, yenilikçilik ve yeni imkanlar için hayati önem taşıdığı yer almaktadır (www.whitehouse.gov/issues/urban_policy/).

¹⁰ Bu döneme ilişkin, “uluslararası sistemde dengesizlikler, gerilimler, finans krizi, istihdam yaratmayan büyüme, küresel durgunluk, dış kaynak-büyüme bağlantısı, büyüme-cari açık bağlantısında bozulma, kamu borçları, neoliberal dönüşüm, sermayenin kuralsızlaştırması” gibi konular üzerine çeşitli tartışmalar için bkz.: Bağımsız Sosyal Bilimciler, *2008 Kavaşında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008.

bakılacak olunursa olumlu gelişmeler ve aksayan noktalar görülecektir. Bugün Türkiye ekonomisinin %11,9'unu tarım sektörü, %23,7'sini sanayi sektörü ve %64,5'ini hizmetler sektörü oluşturmaktadır (Schwab ve Porter, 2008: 75). 2000 yılında %49,2 olan yıllık enflasyon oranı 2007 yılında tek haneli rakama (%7,6) düşürülmüştür (World Bank, 2009). Sıkı *mali politika* devam ettirilerek, yıllık %6,5 olan “*faiz dışı fazla*” mali hedefi tutturulmuştur (Çanakçı, 2005: 11). GSMH, 2003 yılında %5,9, 2004 yılında %8,4, 2005 yılında %5 büyümüştür (Özdemir, 2007: 11). Aynı şekilde 2006 yılında GSYİH %6,9, 2007 yılında %4,6 büyümüştür (World Bank, 2009). Türkiye, *Dünya Ekonomisinin 1,37'sini* oluşturmaktadır. Toplam GSMH 2007 yılında 663,4 milyar Dolar'dır ve kişi başına milli gelir 2007 yılı itibariyle 9.629,1 Dolar düzeyindedir (Schwab ve Porter, 2008:330). 2008 yılı itibariyle yıllık ihracat toplamı 132 milyar doları aşmıştır (TÜİK, 2009; World Bank, 2009) ve mevduat faiz oranları 2009 Ağustos ayı verileriyle yıllık nominal getiri olarak %16,09 düzeyindedir (TÜİK, 2009). Yukarıda verilen sayısal veriler ekonominin makro göstergelerinde istikrarın sağlandığını ve büyümenin devam ettiğini göstermektedir. Ancak bu gelişmeler ile beraber iyileştirilemeyen önemli ekonomik göstergeler vardır: İşsizlik oranı¹¹ 2008 yılı Aralık ayı itibariyle %13,6'dır (TÜİK, 2009); 2008 yılı ithalat toplamı 202 milyar Dolar ve dış ticaret açığı 70 milyar Dolar dolaylarındadır (TÜİK, 2009); 2008 yılı itibariyle Türkiye'nin kamu iç borç stoğu 295.764 milyon TL, kamu dış borç stoğu 112.255 milyon TL olmak üzere toplam kamu borç stoğu 408.019 milyon TL düzeyindedir (T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2009).

GEGP'nin uygulanmasıyla gerçekleştirilen makro ekonomik büyüklükler olumlu ve olumsuz yönleriyle yukarıda verilmiştir. Ancak asıl kalkınmayı gösteren verilere bakmakta fayda vardır: Türkiye nüfusu 2007 yılı itibariyle 73,89 milyondur, nüfusun %27'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır; nüfusun %67'si kentlerde yaşamaktadır; yaşam beklentisi 72 yıldır; 5 yaş altı ölüm oranı %0.23'dür (World Bank, 2009); nüfusun %96'sı şebeke suyundan yararlanmaktadır; 15 yaş üstü nüfusun okuma yazma oranı %87'dir (World Bank, 2006).

3.2. Türkiye'nin Bugünkü Kalkınmışlık Görünümü

Yukarıda verilen sayısal veriler bir karşılaştırma içermemekteydi, ancak Dünya Ekonomik Forumu'nun (World Economic Forum) 2008–2009 Küresel Rekabetedebilirlik Raporu'ndaki (The Global Competitiveness Report) ülkeler arası karşılaştırmalara

---

¹¹ İşsizlik ekonomik krizlerin ilk yansıması ve en önemli göstergesidir. Türkiye'de işsizlik sorunu kronik hale gelmiştir. 16 Şubat 2009 tarihli TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi verilerine göre Türkiye'de 2.995.000 işsiz bulunmaktadır (Akt. Tatlıdil ve Özgürlük, 2009: 8). Bu oran %12,3'e denk gelse de, Tatlıdil ve Özgürlük (2009: 8) TÜİK'in işsizlik tanımının dar kapsamlı olduğunu ve dolayısıyla işsizliğin aslında %20'lerden fazla olduğunu belirtmişlerdir. Aynı çalışmada İŞKUR verilerine dayalı olarak iller bazında işsizlik riski incelenmiştir. Buna göre en riskli iller Kastamonu, Bartın, ve Muş, en az riskli iller ise Bilecik, İstanbul, Edirne ve Antalya'dır (Tatlıdil ve Özgürlük, 2009: 19).

bakıldığında Türkiye’nin *kalkınmışlık durumu* hakkında genel düşünceler biçimlenmektedir: Öncelikle gelişmişlik açısından yapılan beşli sınıflandırmada (1. Aşama, 1’den 2’ye Geçiş, 2. Aşama, 2’den 3’e Geçiş, 3. Aşama) Türkiye 2’den 3’e Geçiş gelişmişlik aşamasındadır. Türkiye 134 ülke arasında *Küresel Rekabetedebilirlik Endeksi*¹²’ne göre genel olarak 63. sıradadır (Temel Beklentilerde 72., Etkililik Sağlayıcılar açısından 59., İnovasyon Faktörleri açısından 63.). Temel Beklentiler içerisinde Kurumlar açısından 80., Altyapı açısından 66., Makro Ekonomik İstikrar açısından 79., Sağlık ve Temel Eğitim açısından ise 78. sıradadır. Etkililik Sağlayıcılar içerisinde Yüksek Öğrenim ve Eğitim açısından 72., İmalat Piyasası Etkililiği açısından 55., Emek Piyasası Etkililiği açısından 125., Finansal Piyasaların İşlerliği açısından 76., Teknolojik Hazırlık açısından 58. ve Piyasa Büyüklüğü açısından 15. sıradadır. İnovasyon ve İlerleme Faktörleri içerisinde İş Dünyası İlerlemeciliği açısından 60. ve İnovasyon açısından 66. sıradadır. Raporda Türkiye’nin bir önceki yıla göre 10 sıra gerilediği belirtilmekte, büyük iç pazarın avantajlar sunmaya devam etmesine rağmen önemli sorunlarının olduğu vurgulanmaktadır. Alt yapının ilerletilmesinde devam eden sorunlar, daha iyi bir eğitim ve daha iyi temel sağlık güvencesine sahip insan kaynağının geliştirilmesi sorunu, emek piyasasının etkili bir şekilde değerlendirilememesi ve kamu kurumlarının *etkililik ve şeffaflık* sorunları öne çıkmaktadır. *Halkın kamu kurumlarına olan güveninde*¹² geçen yıla göre önemli bir düşüş vardır (57. sıradan 82. sıraya gerilemiştir). Ayrıca finansal piyasaların etkililiğinde önemli bir düşüş yaşanmıştır (61. sıradan 76. sıraya gerilemiştir) (Schwab ve Porter, 2008: 21).

Mevcut küresel ekonomik sistemde kalkınma yarışı içerisindeki ülkeler için öngörülen en önemli kaynaklar, doğrudan yabancı yatırımları çekmek, iç yatırımcıyı teşvik etmek, girişimciliğin önündeki engelleri kaldırmak, inovasyonu desteklemek, Ar-Ge’ye daha fazla kaynak ayırmak, özel sektör ve sivil toplum örgütleri ile birlikte insan kaynağını geliştirmek, vb. bir bütünün birçok parçasından oluşmaktadır. Bu noktada, küçülmesi ve daha etkin işlemesi beklenen kamu yönetimine önemli bir rol düşmektedir. Türkiye’de kamu yönetiminin kendisine öngörülen *“kolaylaştırıcı”* (katalizör) rolünü gerçekleştirmekte sorunlar yaşadığı gözükmektedir. Türkiye’de iş yapmanın önündeki en önemli beş faktör doğrudan ve dolaylı olarak kamu yönetimi ile ilgilidir: “Etkin olmayan *kamu bürokrasisi*, vergi düzenlemeleri, siyasa istikrarsızlığı, finansman sağlama ve vergi oranları”dır (Schwab ve Porter, 2008: 330).

---

¹² TÜİK, bu yıl “görel yoksulluk” verilerini de açıklamayı planlamaktadır. Ayrıca, AB uyum sürecinde, konut, sosyal ilişki ağı memnuniyeti, gelir ile hane ihtiyaçlarının karşılanma durumu vb. ölçekleri içeren “gelir ve yaşam koşulları araştırmasını” yürütmektedir (kişilerin, bir sonraki yıl yine araştırma kapsamına alınacağı belirtilmektedir): Bireysel beyan dışında, kamusal kayıtlarla karşılaştırılarak “objektiflik” korunmaya çalışılmaktadır. Öte yandan, “yaşam memnuniyeti araştırması”nın “sübjektif boyutlar içerdiği anımsanmaktadır (Hürriyet, 14.9.2009).

Kalkınma yolunda gerekli olan ekonomik üretkenliğe ilişkin verilerin ilerisinde, SKY ve günümüzde sürekli önemi vurgulanan kamu yönetiminin etkinliği, kamu yönetimi-özel sektör işbirliği, Ar-Ge yatırımları, teknoloji odaklılık vb. açılardan Türkiye ile ilgili verilere bakıldığında durum iç açıcı görünmemektedir. Öncelikle “Kurumlar” (bireysel ve mülkiyet haklarının korunması, siyasete güven, yargı bağımsızlığı, kamu yönetiminin israfı, aşırı düzenleme, şeffaflık, suç ve şiddet eylemlerinin maliyeti, organize suçlar, mali denetimin etkinliği, emniyet birimlerine güven, vb.) açısından Türkiye 134 ülke arasında 80. ve üzeri sıralarda yer alarak *neredeyse* sınıfta kalmıştır: Konu yine kamu yönetimine dönmüş oluyor. Çünkü kamu kesimi açıklarının nedeni bir taraftan *siyasal istikrarsızlık ve popülizm* (Akalin, 2002: 15) olmakla birlikte; bir taraftan da *bürokratik engeller* (Çanakçı, 2005: 12), yolsuzluklar, israflar, rüşvet, adam kayırmacılık, hizmet kayırmacılığı, politik yandaşlık, lobicilik ve rant kollama (Yereli, 2003: 80) ve kamu yönetiminin etkisizliğidir (Cingi, 2006: 33; Gökbunar, 2004: 19). *Kalkınmanın önünü açacak en önemli aktör* kamu yönetimi olduğu gibi, sorunların önemli bir bölümü de kamu yönetiminden kaynaklanmaktadır. Zira son noktada reformların tamamlanması ve istikrarın sürdürülmesi için siyasi istikrar¹³ ve etkin bir kamu yönetimi gerekmektedir (Gökbunar, 2004: 36–37).

Kalkınma için en temel unsurlardan biri olan ülkenin fiziksel “Alt Yapı”sı (genel kalite, oto yolların kalitesi, demir yollarının kalitesi, limanlar, hava alanı kalitesi, elektrik arzı, telefon hizmeti) açısından yine Türkiye 50. ve 80. sıralarda yer alarak parlak bir görüntü çizmemektedir. “Sağlık ve Temel Eğitim” (bulaşıcı hastalıklar, bebek ölüm oranı, yaşam beklentisi, temel eğitim, eğitim harcaması) göstergeleri Türkiye’yi 50. ve 90. sıralar arasında göstermektedir. Kalkınma yarışında en önemli unsurlardan biri olan insan kaynağını yetiştirecek “*Yüksek Öğretim ve Eğitim*” (eğitim sisteminin kalitesi, üniversitelerin kalitesi, İnternet erişimi, yerel araştırma ve eğitim merkezleri, eğitici kadronun düzeyi) alanında Türkiye 55. ve 90. sıralarda gezinmektedir. Çağın en önemli kalkınma aracı “İnovasyon” (inovasyon kapasitesi, bilimsel araştırma kurumlarının kalitesi, Ar-Ge harcaması, üniversite-sanayi işbirliği, kamu yönetiminin ileri teknoloji temini, bilim adamı ve mühendislerin yeterliliği, patentler) üretimi konusunda Türkiye 52. ve 73. sıralardaki mevcut durumu ile umut yaratmamaktadır. Bu çerçevede son olarak “Teknolojik Hazırlık” (BIT ile ilgili yasal düzenlemeler, teknoloji transferi, cep telefonu aboneliği, İnternet kullanıcı, kişisel bilgisayar sahipliği, İnternet geniş bant bağlantısı, vb.) bağlamında Türkiye 50. ve 80. sıralar arasında yer almaktadır (Schwab ve Porter, 2008: 331).

---

¹³ *Siyasal istikrarın ekonomik istikrar için ne kadar önemli olduğu yakın dönemde görülen gelişmelerden anlaşılmaktadır. İç (TOBB, TÜSİAD) ve dış (Dünya Bankası, İMF) ekonomik dinamikler tarafından siyasal istikrarın önemi her fırsatta vurgulanmaktadır (Özdemir, 2007: 11; TÜSİAD ve YASED, 2004).*

Birleşmiş Milletler Gelişme Programı’nın (UNDP) hazırladığı İnsani Gelişme Raporu’na göre Türkiye 2004 yılı verileriyle Karbondioksit (CO₂) salımında 23. sırada yer almaktadır. Türkiye’nin dünya toplam CO₂ salımındaki payı %0,8’dir (UNDP, 2007: 69). Yine 2007 yılı BM İnsani Gelişme Endeksi değerleri içinde en yüksek ilk beş ülke sırayla İzlanda, Norveç, Avustralya, İrlanda ve İsveç’tir. Türkiye bu sıralamada 177 ülke içerisinde 84. sırada yer alarak Orta Düzey İnsani Gelişme düzeyindedir. Türkiye’de yetişkin okuma yazma oranı %87,4 iken, okula kaydolma oranı %68,7’dir (UNDP, 2007: 229–230). Aynı raporda Türkiye’nin son 30 yıldır İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında çok önemli bir ilerleme kaydetmediği görülmektedir (UNDP, 2007: 235). 2007 İnsani Gelişme Raporu 126 gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke için, yoksulluğu ve sosyal dışlanmışlığı ölçen bir birleşik endeks olan İnsani Yoksulluk Endeksi’ne de yer veriyor. Türkiye 126 ülke arasında %9,2’lik bir yoksulluk oranıyla 22. sırada yer alıyor (UNDP, 2007: 237). Türkiye’de 2004 yılı verileriyle nüfusun %1’i günlük 1 Dolar ve altında yaşarken, nüfusun %20,65’i günlük 2 Dolar ve altında yaşamaktadır (Gwartney vd., 2008: 39). Sürdürülebilir kalkınma anlayışının beraberinde getirdiği *insana* odaklı, çevreye odaklı, insani gelişmeyi amaçlayan ve gelecek nesilleri göz ardı etmeyen kalkınma anlayışından Türkiye’nin uzakta olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’nin henüz bir sürdürülebilir kalkınma stratejisi ve bu stratejinin uygulamadaki durumunun ölçülmesini sağlayacak resmi bir gösterge seti yoktur (Tatlıdil ve Ünal, 2010: 45). Tatlıdil ve Ünal (2010: 51–63), AB sürdürülebilir kalkınma gösterge setini baz alarak, 1990 – 2007 yılları arasındaki ulusal ve uluslararası kurumların Türkiye’nin ekonomik, sosyal, çevresel, vb. verilerini inceleyerek Türkiye için bir sürdürülebilir kalkınma seti oluşturmaya çalışmışlardır. Oluşturdukları sete dayalı olarak yaptıkları incelemede ekonomik kriz dönemlerinde (1994, 1998, 2001 yılları) endeks değerlerinde önemli düşüşler göze çarpmaktadır. 2008 ve 2009 kriz yılları verilerin yer almadığı endekste 2001 yılı krizinden sonra ekonomik istikrara bağlı bir artış gözükmektedir. Ancak artış hızı yıllar itibarıyla düşmektedir.

The Fraser Institute adlı bir sivil toplum kuruluşunun yapmış olduğu *Dünya Ekonomik Serbestlik Endeksi* (ESE)’ne göre 2006 yılında Türkiye 141 ülke arasında 90. sırada yer almaktadır (Gwartney vd., 2008: 8). Bu durum GEGP’nin öngördüğü piyasa ekonomisinin yeterince yerleşmediğini veya ekonomik özgürlüklerin yeteri kadar güvence altında olmadığını ifade etmektedir (Akalin, 2002: 32).

Bütün bu verilerin iyileştirilmesindeki en önemli kaynaklardan birisi ülkelerin yapmış oldukları AR-GE harcamalarının düzeyi ve başarısıdır. Türkiye’nin 2007 yılı içerisinde AR-GE’ye ayırdığı harcamalar GSYİH’nın binde 7.1’i düzeyindedir (TÜİK, 2008: 2). AR-GE’ye ayrılan harcamaların ne kadar önemli olduğu *Finlandiya örneğinden* anlaşılabilir. Finlandiya 1990’lı yılları Türkiye gibi ekonomik kriz içerisinde geçirmiştir. Hem kendine has özellikleri ile hem de ekonomisini liberalleştirerek ekonomik istikrarı sağlamıştır. Ancak daha önemlisi bir “bilgi ekonomisi” olarak gelişmiş ülkeler arasında

rekabet düzeyi açısından lider duruma yükselmiştir. Bunun en önemli nedeni hem özel sektörün hem de kamu sektörünün AR-GE'ye ayırdıkları önemli kaynaklardır. AR-GE faaliyetlerini kamu sektörü, özel sektör, üniversite-sanayi işbirliği ile destekleyerek Finlandiya'yı bilgi ve iletişim teknolojileri ihraç eder konuma yükseltmiştir (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Öktem, 2009: 136). 2004 yılı verileriyle Finlandiya'nın ihraç malları içerisindeki "elektrik ve elektronik" ürünlerinin değeri 20 milyar Avro'yu aşmıştır (Dahlman vd., 2006: 7). Finlandiya kalkınma modeli açısından da önemli bir örnektir. *Eğitime* yaptığı yatırımı sürdüren, *sosyal devlet* geleneğini koruyan, aynı zamanda *yenilikçiliği ve rekabeti* bir arada sürdüren bir ekonomik-sosyal yapı oluşturmuştur. BİT'e yaptığı yatırımlar, üniversite ve sanayi ile kamu sektörünün başarılı ilişkisi üretimi, kalkınmayı ve refahı beraberinde getirmiştir. "Finlandiya, devingen bilgi ekonomisi ile sosyal devleti bağlayan *erdemli bir döngü*" (Öktem, 2009: 136–139) ile kalkınma amacı olan ülkelere örnek olarak ortada durmaktadır. Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ve dış ticaret harcının büyük bir bölümünün AB ülkeleri ile olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin yeni teknoloji üretme yeteneğinin ve verimliliğinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bunun için özel sektör, üniversiteler, vb. kurumlarda yeni bilgi üretmeye yönelik girişimlerin finanse edilmesi, yerli ve yabancı firmaların bilgi üretme yetenek ve kapasitelerini kullanabilecekleri teknoloji alanlarının oluşturulması ve bilgi yoğun teknoloji ürünlerinin ihracatının teşvik edilmesi geliştirilen önerilerdir (Kösekahyaoglu, 2006: 39).

Dünya'nın başka bir bölgesinden Şili örneği de kendisini göstermektedir. Şili 20 yıldır sürekli ve istikrarlı bir ekonomik büyüme başarımına sahiptir. Ekonomik büyümeyi sağlarken enflasyon oranını tek haneli rakamlara düşürmüştür. En önemlisi ekonomik büyüme ve enflasyonun düşürülmesi ile işsizlik oranının da son 30 yılın en düşük seviyesine çekilmiş olmasıdır. Şili'nin istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşmasının arkasında politik liderliğin kalitesi; kapsamlı, derin, sıralı ve kalıcı reformlar; etkin ve istikrarlı politika oluşturma süreci; iyi tasarlanmış ve yönetilmiş, şeffaflığı ve hesap verebilirliği ön plana çıkarmış ekonomik ve politik kurumlar yatmaktadır (Ganioğlu, 2010: 137–138, 144).

4. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne farklı dönemlerde farklı derecelerde olsa da "planlı-müdahaleci ekonomi-politik sistem" ile "serbest piyasacı-dışa açık ekonomi-politik sistem" arasında tercihlerini değiştirdiği görülebilir. Bu tercihlerin yaşandığı dönemin iç ve dış koşulları ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada tarihsel olarak ekonomik gelişmeler politik iç ve dış durum ile birlikte verilmeye çalışılarak, benimsenen kalkınma yaklaşımlarının nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yukarıda verilen sayısal verilerin gösterdiği gibi Türkiye Cumhuriyeti, yaşamakta olduğu küreselleşme döneminde iç ve dış dinamiklerin etkisiyle yapmış olduğu "serbest piyasacı-dışa açık ekonomi"nin gerekleri doğrultusunda adımlar atmaktadır. Yapılan bu tercihin

uygulanması çeyrek yüzyıldır devam etmektedir. Türkiye bu dönemde bir geçiş ekonomisi sürecinden geçmiştir ve sürecin sonlarına ulaşmaktadır. Türkiye ekonomisinde karşılaşılan kronik sorunlar bu dönemde önemli mesafeler alınarak aşılma noktasına gelmiştir; ancak devam eden kriz yaratma potansiyeli taşıyan dinamikler de devam etmektedir¹⁴. Örneğin, Türkiye mali piyasalarını hazırlıksız serbestleştirmesinin zararını büyük boyutlarda her gün yaşamaktadır. Türkiye’nin kalkınması için ihtiyacı olan sermayenin önemli bir bölümünün dışarıdan gelmesi kaçınılmaz görülmektedir. Türkiye yüksek faiz oranıyla spekülative yabancı sermayenin bir numaralı tercihlerinden olmuştur. Kimi yazarlarca eleştirilen *düşük kur-yüksek faiz* sarmalı, sürdürülebilir midir, istihdam üretebilir mi? Bu gibi ekonomik temellere dayalı kriz potansiyellerinin yanında gelişmeler de göstermektedir ki, kalkınmanın yönetiminde en önemli roller, görevler ve sorumluluklar *kamu yönetimine* düşmektedir¹⁵. En azından, “kayıtlı ekonomiye geçiş” gereği tartışılmaktadır. Türkiye 2000’li yıllarda kamu yönetimine düşen bu payı algılayarak önemli yasal düzenlemelere girişmiştir.

Uzun yıllardır çeşitli modellerle gerçekleştirilmeye çalışılan kamu yönetimi reformunu, farklı bir boyutta tamamlamak amacıyla bazı yasalar çıkarılmış, ancak temel kanun yürürlüğe girmemiştir. Uygulamada boşluklar bulunmaktadır. Bu yasal düzenlemelerin bir amacı merkezi yönetimin üzerindeki aşırı yükü yerel yönetime devrederek kamu yönetiminin etkinliğini sağlamaktır¹⁶. Ancak, düzenlemeler yönetsel anlamda bazı sorunlara çözüm getirirse de (Köseçik ve Özgür, 2005: 11), bazı sorunlar açısından boşluklar bulunmaktadır ve önemli siyasi kaygılar ortaya çıkarmıştır (Keleş, 2006: 489). Kamuda yolsuzluğun, rüşvetin ve adam kayırmacılığın engellenmesi amacıyla 5176 sayılı “*Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun*” çıkarılmıştır. Bu kanuna dayanarak, Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur. Ancak, kurul şu anda henüz yeni bir birim olarak amaçlanan düzeyde etkinliğe erişmesi için zaman gerekebilir,

---

¹⁴ Gelecekte iyimser olabilen farklı yorumlar da yapılmaktadır: *Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Genel Sekreter Yardımcısı Assrt De Geus, Almanya’nın Plön kasabasında düzenlenen Küresel Ekonomi Sempozyumu’nda (GES), “Türkiye’nin kriz öncesinde ekonomik büyüme sağladığını, ancak küresel krizden olumsuz etkilendiğini, ekonomik daralma yaşadığını, son verilere göre yeniden canlanma içinde bulunduğunu, yapısal reformları sürdürmesi halinde gelecek yıl büyümeye geçebileceğini” belirtmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) eski Birinci Başkan Yardımcısı Anne Krueger ise, “Türkiye’nin 1-2 yıllık dönemde dış finansman bulmasının iyi olacağına” işaret etmiştir (bkz.: Hürriyet, 14.9.2009).*

¹⁵ *Kimi eleştiriler, kalkınmanın “bir zihniyet sorunsalı” olduğunu da vurgulamaktadır. Pek çok değişkenin etkileşimde olduğu açıktır.*

¹⁶ *Uygulamaya bakıldığında yasal düzenlemelerin yerel bir kalkınma için yeterli gözükmemektedir. Keyman ve Koyuncu-Lorasdağı’nın Türkiye için yaptıkları alan araştırması verilerine göre (2010: 160-163, 177), küreselleşme ve Avrupalılaştırma sürecinde “çok boyutlu, çok katmanlı ve çok aktörlü bir kent modeli”nden hareket ederek Eskişehir’in özel sektörü, üniversitesi, sivil toplum kuruluşları, belediyesi, yerel medyası vb. yerel kurumsal-örgütsel dinamikleri ile örnek bir şehir olarak geliştiği görülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken Eskişehir’de tüm aktörler arasında bağ kuran, koordinasyon ve beraber hareket edebilmeyi sağlayan bir lider (Yılmaz Büyükerşen) vardır.*

dahası, beklenen amaçları gerçekleştirecek yeterli yetkiyle donatılmış mıdır? Ayrıca Türkiye’de bahsedilen sorunların aşılmasının en önemli aracı “milletvekili dokunulmazlığı”nın kaldırılmasıdır. Milletvekili dokunulmazlığının düşünce ve ifade özgürlüğü ile sınırlandırılması gereği belirli bir süredir tartışılmaktadır.

Bilgi çağındaki gelişmelere Türk kamu yönetimi ve özel sektörü uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bilgi ve İletişim teknolojileri (BİT) özel sektöre paralel olarak kamu yönetiminde önemli boyutlarda kullanılmaktadır. Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerde e-devlet çerçevesinde bazı projeler tamamlanmış ve bazıları tamamlanma aşamasındadır. Gelişmiş bir ülke kamu yönetiminin hizmetler sunumunda BİT’den yararlanması kaçınılmazdır. Yine BİT’nin elvermesiyle kamunun şeffaflığını arttırmada 2003 yılında 4982 sayılı “*Bilgi Edinme Hakkı Kanunu*” çıkarılarak yönetimin hesap verebilirliği noktasında, yasal düzlemde önemli gelişme sağlanmıştır. Zira şeffaflık ve hesap verebilirlik etkin devletin temel ilkeleri sayılmaktadır.

Kamu yönetimini ilgilendiren ve yasal alt yapısı oluşturulan bir konu da “Bölgesel Kalkınma” stratejisidir. 1980 sonrası dönemde küreselleşme, özelleştirme ve yerelleşme dinamikleri ile Türk kamu yönetimini yeniden biçimlendirmeye çalışan Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim yaklaşımlarının güncel etkisi “*Bölge Kalkınma Ajansları*”dır. Dış çevreler (AB, OECD, Dünya Bankası, IMF, vb.) tarafından savunulan ve iç çevrelerce de bir ölçüde kabul edilen, küresel ortamda rekabet edebilmenin ve ülke düzeyinde gelişmenin yayılmasının en önemli aracı bölgesel kalkınmadır. Uzun yıllar bu amaçla kamu yatırımları gerçekleştirilmiştir; ancak örgütlenmenin ve koordinasyonun zayıf olmasından dolayı istenen başarı sağlanamamıştır. 2006 tarih ve 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” ile yönetsel anlamda yeni bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yeni yaklaşım, özel sektör, sivil toplum ve kamu yönetiminin *işbirliği* ile bölgeyi kalkındırmayı amaçlamaktadır. Bir anlamda yerelin kalkınma sürecine dâhil edilmesiyle yereldeki *yenilikçilik, girişimcilik ve üretkenlik* ortaya çıkarılarak kalkınma sağlanmak istenmektedir. Kanun uygulamaya girmeden önce yerel girişimler ile Mersin ve İzmir’de bu biçimde yapılar oluşmuştu. Kanun ile birlikte ülke düzeyinde 3’ü İstanbul, Ankara¹⁷ ve İzmir’de olmak üzere toplam 26 Bölge Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Yeni bir yaklaşımın ürünü olan bölge kalkınma ajansları ile ilgili olumlu beklentiler olduğu gibi (Karabulut, 2007: 756), ülke bütünlüğünü tehdit ettiği yönünde eleştiriler de mevcuttur (Ayman-Güler, 2005: 7).

---

¹⁷ Ankara Kalkınma Ajansı hakkında çıkan haberde ajansın sadece toplanabildiği ve en geri kalmış ajans olduğu vurgulanmıştır. Zira genel sekreterini seçim sürecinde sorunlar yaşamış, düzgün bir eylem planı oluşturulamamış, uzman kadrosunu belirleyememiş ve bütçesini etkin kullanamamıştır (Gürel, 27.04.2010: *Hürriyet Gazetesi*).

Türkiye, Sanayi Devrimi’ni kaçırmış ve sonradan gelişmiş ülkeler ile arasındaki oluŖan gelişmişlik farkını kapatmaya çalışan bir ülke olarak, Bilgi Toplumu sürecinde ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek makasın daha fazla açılmasına engel olmak zorundadır. Bilgi ekonomisi alt yapısını oluŖturma yönünde BİT ve e-devlet yatırımlarına önemli kaynak ayırmaya başlamış, yerele ağırlık veren kalkınma stratejisi benimsemiş ve üniversite-sanayi işbirliğini kurmaya çalışan Türkiye’nin tarihsel¹⁸ yönetsel deneyimini¹⁹ en iyi şekilde kullanması gerekmektedir. Özellikle, ulus devletin küresel kalkınma söylemi içerisinde öneminin vurgulanması ve güçlendirilmesi gereğinin duyulduğu ortamda, gelişmiş ülke deneyimlerini toplumsal ve yönetsel hafızada tutarak ulus devlet kazanımının ulusal kalkınmada her zaman göz önüne alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, merkezi yönetim mali kaynaklar, insan kaynakları, yönetsel kapasite açısından her zaman yerel kalkınma girişimlerini desteklemeli, bir *iyileştirici gözetici* ve *iyi düzenleyici* olarak yerini korumalıdır.

Bugün Türkiye gibi çok önemli bir jeopolitik konuma, önemli doğal kaynaklara ve madenlere, genç ve dinamik büyük bir nüfusa ve önemli bir geçmişe sahip olan bir ülkenin gelişmişlik düzeyine, küresel politika belirleyen ve yöneten ülkeler grubuna çıkması için *kendi sorunlarını ve önceliklerini* saptayan, kendi değerlerini bilen ve kendi bakış açısıyla hazırlanmış bir kalkınma çalışmasına ihtiyacı olduğu ortadadır. Aynı düşüncelerden hareketle Türkiye’nin kalkınma yönetimini bu bakış açısıyla oluŖturması gerekmektedir. Kalkınmanın sürdürülebilirlik boyutunda gerçekleştirilmesi göz önünde tutulması gereken diğerk bir konudur.

Kaynakça

- Akalın, Güneri (2002), *Türkiye’de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, Ankara: Akçağ Kitabevi.
- Ayman-Güler, Birgül (2005), “Giriş”, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?*, Der. Menaf Turan, s. 3–10, Ankara: YAYED-Paragraf Yayınevi.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2008), *2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Beyhan, Burak (2007), “Örtük Bilginin Yerel ve Bölgesel İktisadi Kalkınmadaki Önemi Üzerine: Yöntembilimsel Mücadelelerin İç İç Geçme Eğilimi”. *H.Ü. İİBF Dergisi*, s. 1–19, 25(1).

---

¹⁸ Türkiye İktisat tarihinin son yüzyılı üzerine bir değerlendirme için Ŗu esere de bakılabilir: Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908–2005*, Ankara: İmge Yayın, 2006 (10. B.).

¹⁹ Türkiye’ye “özgün stratejik devletçilik” konusunda bkz.: Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara: İmge Yayın, 2006.

- Boratav, Korkut (2006a), *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara: İmge Yayın, (2.B.).
- Boratav, Korkut (2006b), *Türkiye İktisat Tarihi: 1908–2005*, Ankara: İmge Yayın, (10. B.).
- Böhret, Carl ve Götz Konzendorf (2001), “Administration in its Social and Economic Environment”, Klaus König ve Heinrich Siedentopf (Ed.), *Public Administration in Germany*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 57–72.
- Cingi, Selçuk (2006), *Kalkınmaya Baş Koyanlar ve Taş Koyanlar (Anılar ve Tamlar)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çanakçı, İ.H. (2005), “Business Environment in Turkey”, İstanbul: *Knowledge Economy Forum IV*.
- Dahlman, C.J., J. Routti, P.Yla-Anttila (2006), *Finland as a Knowledge Economy- Elements of Success and Lessons Learned*, Washington: The World Bank Institute.
- Ergun, Turgay (2004), *Kamu Yönetimi – Kuram/Siyasa/Uygulama*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Farazmand, Ali (1998), “Comparative and Development Public Administration 2000: Introduction to the Symposium”, *International Journal of Public Administration*, 21(12), 1647–1665.
- Ganioğlu, Aytül (2010), “Şili Ekonomisi’nin Başarılı Büyüme Performansı ve Kalkınması: Kurumsal Yapı ve Ekonomi Politikaları (1975 – 2009)”, *TİSK Akademi*, 5(9), s. 137–163.
- Gökbunar, R. (2004), “Etkin Devletin Temel Unsurları”, *Türk İdare Dergisi*, 76(445), s. 19–41,
<http://www.icisleri.gov.tr/_icisleri/TurkIdareDergisi/UpLoadedFiles/445_019_042.doc>, 23.08.2009.
- Greve, Carsten ve Graeme Hodge (2007), “Public-Private Partnerships: A Comparative Perspective on Victoria and Denmark”, Tom Christensen ve Per Laegreid (Ed.), *Transcending New Public Management: The Transformation of Public Sector Reforms*, Ashgate Publishing, Hampshire, 179–201.
- Gülçubuk, Bülent (2006), “Kırsal Kalkınma: Kavramlar, Uygulama Esasları ve Dikkat Noktaları”, *Hatay’da On Sıcak Gün*, Der. Yaşar Ergün. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayın No: 19, s. 60–70.
- Güler-Parlak, Zuhâl (2005), *Barajlar ve Sürdürülebilir Kalkınma: Atatürk Barajı Örneği*, Ankara: H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Gürel, Deniz (2010), *100 Milyon TL’ye Mal Olan Gecikme*, Hürriyet Gazetesi, 27.04.2010.
- Gwartney, James; Lawson, Robert ve Seth Norton (2008), *Economic Freedom of The World*, 2008 Annual Report, Fraser Institute, Canada.

- Henry, Nicholas (2004), *Public Administration & Public Affairs*, PEARSON Prentice Hall, New Jersey.
- Heper, M. ve A.Ü. Berkman (1980), *Development Administration in Turkey: Conceptual Theory and Methodology*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Kahraman, Leyla ve M. Kemal Öktem (2002), “Üniversite-Belediye İşbirliğine Doğru: Kent Belediyelerinin Üniversite Gençliği ve Öğretim Elemanlarına Yönelik Hizmetleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11(1), 73–108.
- Karabulut, Tahsin (2007), “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kurumsal Gelişmelerle İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama*, Ed. Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 738–761.
- Keleş, Ruşen (2006), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kepenek, Y. ve Nurhan Yentürk (2005), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keyder, Çağlar (2003), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Çağlar (2004), *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyman, E. Fuat ve Berrin Koyuncu Lorasdağı (2010), *Kentler/Anadolu’nun Dönüşümü, Türkiye’nin Geleceği*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Khator, Renu (1998), “The New Paradigm: From Development Administration to Sustainable Development Administration”, *International Journal of Public Administration*, 21(12), 1777–1801.
- Kösecik, M. ve H. Özgür (2006), “Yerel Yönetimlerde Reform: Geleneksel Modelin Değişim Süreci”, *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I: Reform*, Der. Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1–20.
- Kösekahyaoglu, Levent (2006), “Teknoloji Üretim Yeteneği, Verimlilik ve Dış Ticaret: Türkiye ve AB’nin Yeni Üyeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *H.Ü. İİBF Dergisi*, 24 (2), s. 17–45.
- Leewis, Anne (2009), “Book Review”: (B. Morvaridi, Social Justice and Development, Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2008), *Development in Practice*, Volume 19, Number 7, September 2009: 938–939.
- Martinsen, Renate (2008), “New Modes of Governance: Opportunities and Limitations of Creating Legitimacy by Deliberative Politics in a Globalizing World”, Rudiger Schmitt-Beck, Tobias Debiel ve Karl-Rudolf Korte (Ed.), *Governance and Legitimacy in a Globalized World*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 9–30.

- Martinsen, Renate (2008), “New Modes of Governance: Opportunities and Limitations of Creating Legitimacy by Deliberative Politics in a Globalizing World”, Rudiger Schmitt-Beck, Tobias Debiel ve Karl-Rudolf Korte (Ed.), *Governance and Legitimacy in a Globalized World*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 9–30.
- Moore, Barrington (2003), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri – Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*, (Çev.) Şirin Tekeli ve Alâeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, (2.B.).
- OECD (2001), *Local Partnerships for Better Governance*, OECD, Paris-Fransa.
- Öktem, M. Kemal (2009), “Kalkınmada Yenilikçi Topluma Finlandiya Örneği”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4 (1), s. 133–156.
- Özdemir, Sadi (2007), “TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu ile Röportaj”, *Hürriyet Gazetesi*, 18.08.2007, s. 11.
- Pierson, Christopher (2000), *Modern Devlet*, (Çev.: Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çiviyazıları.
- Rhodes, R.A.W. (1999), “Analysing Networks: from Typologies of Institutions to Narratives of Beliefs”, R.A.W. Rhodes (Ed.), *Control and Power in Central-Local Government Relations*, *Asgate Publishing, Aldershot*, (Second Edition), 161–183.
- Sanderson, Hannah (2009), “Book Review”: (Andy Sumner and Michael Tribe, *International Development Studies: Theories and Methods in Research and Practice*, London: Sage, 2008), *Development in Practice*, Volume 19, Number 7, September 2009: 952–954.
- Schwab, Klaus ve Michael E. Porter (2008), *The Global Competitiveness Report 2008–2009*, *World Economic Forum*, Geneva-Switzerland.
- Sezen, Seriyeye (2003), *Türk Kamu Yönetiminde Kurullar – Geleneksel Yapılanmadan Kopuş*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Şahin, Hüseyin (2006), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim ve Bugünkü Durum*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şan, Müjgan (2005), *Kalkınma Planlamasında Bilgi Yönetimi ve Devlet Planlama Teşkilatı İçin Kurumsal Bilgi Politikası Modeli*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2687, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2009), *Kamu Finansmanı İstatistikleri*, <www.hazine.gov.tr>, 07.09.2009.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2008), “2007 Yılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri Araştırması”, *Haber Bülteni*, Sayı: 178, Ankara.

- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2009), *Dış Ticaret İstatistikleri*, <www.tuik.gov.tr>, 05.09.2009.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2009), *İşgücü İstatistikleri*, <www.tuik.gov.tr>, 05.09.2009.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2009), *Ulusal Hesaplar*, <www.tuik.gov.tr>, 05.09.2009.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2009), *Maliye, Para, Banka ve Borçlanma*, <www.tuik.gov.tr>, 05.09.2009.
- Tatlıdil, Hüseyin ve Barış Özgürlük (2009), “İşgücü Piyasasında İllerin İşsizlik Risklerinin Analitik Hiyerarşi Süreci ile Belirlenmesi”, *TİSK Akademi*, 4(8), s. 7–21.
- Tatlıdil, Hüseyin ve Erhan Ünal (2010), “Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Skoru Geliştirilmesi”, *TİSK Akademi*, 5(9), s. 45–61.
- TÜSİAD-YASED (2004), *FDI Attractiveness of Turkey*, <http://www.tusiad.us/Content/uploaded/TURKEY-FOREIGN-DIRECT INVESTMENT-ATTRACTIVENESS.PDF>, 31.08.2007.
- UNDP (2007), *Human Development Report 2007/2008 – Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World*, UNDP, New York-USA.
- World Bank (2006), *Turkey at a Glance*, <http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?SelectedCountry=TUR&CCODE=TUR&CNAME=Turkey&PTYPE=CP>, 31.08.2007.
- World Bank (2009), *2009 World Development Indicators*, The World Bank, Washington-USA.
- Yayman, Hüseyin (2008), *Türkiye’nin İdari Reform Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Yeldan, Erinç (2002), “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, *Praksis*, 7 Yaz, s. 19–34.
- Yereli, A. Burçin (2003), *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye’de Devlet-Birey İlişkisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

